

Mediji i zločini

KINEMATOGRAFIJA KAO SUOČAVANJE

NIJE SVAKI SMEH ISTI

Radovan Kupres

Očigledno da jedna decenija nije dovoljno dug period za uspostavljanje istorijske distance koja bi filmskog autora, upletenog u tematsko kolo bivšejugoslovenskih ratova, štitila od sumnji a i apriornih optužbi za nečasno propagandno delovanje

Generacije su u Drugoj Jugoslaviji stasavale na partizanskom filmu, na herojima nadljudskih moći i mekog srca. Vladajuća ideologija jačala je mitologizacijom recentne istorije kroz obrasce popularne kulture, a i jugoslovenska kinematografija bila je industrija dovoljno moćna da iznese takvu, finansijsko-tehnički zahtevnu žanr produkciju. Heroji naše narodnooslobodilačke borbe bili su toliko efektni i privlačni da se njihova slava prelivala i na velika strana tržišta, pa je Bata Živojinović i dan-danas u mnogoljudnoj Kini zvezda holivudskog formata.

Kao pripadnik jedne od tih generacija, rastao sam u svojevrsnoj utopiji o kraju istorije, duboko uveren da je rat u kojem je Ričard Barton bio Tito, a Valter odbranio Sarajevo, poslednji rat koji se vodio na tlu moje zemlje. Ali, novi ideološki eksperiment volšebno je dečake othranjene na partizanskim mitovima pretvorio u ustaše i četnike. Ili, kako bi Rajko Grlić, govoreći o svom poslednjem filmu, o „Karauli“, rekao – To je film koji se pita ko su bili ti ljudi koji će se u nekoliko meseci pretvoriti u vojnike, izbeglice, žrtve i kriminalce! - Ratovi koji su se, dakle, posle Drugog svetskog rata odigrali u Jugoslaviji takođe se pretvaraju u filmske priče. Ali, u njima nema superheroja.

Istine i istina

Imao sam priliku da film Srđana Dragojevića „Lepa sela lepo gore“ u beogradskom bioskopu „Jadran“, onda, sredinom 90-ih, odgledam u društvu jednog francuskog istoričara filma. Čovek kome je naš jezik sasvim stran, gledao je film bez prevoda, koncentrisano i vrlo zainteresovano, i samo bi povremeno od mene zatražio neko dodatno objašnjenje onoga što vidi na ekranu. Reč je o nekome kome je film struka, ko je nadprosečno filmski pismen, ali, ipak, to što mu je manje-više sve bilo razumljivo, vrlo pohvalno govori o Dragojevićevom filmskom izrazu i zavidnoj sposobnosti operisanja kompleksom izražajnih sredstava kojim filmski medij raspolaže.

Ono što je dobronamernog Francuza zbunjivalo bile su reakcije publike. Uglavnom smeh, gromoglasan i, recimo, prostodušan, kao da nije izazvan nečim što je, u najmanju ruku, izrazito crn humor. Jer, nije svaki smeh isti. Pitao je kako je to moguće da se ljudi tako smeju nečemu što je – mislio je on - njihova nesreća. Tim pitanjem zadirao je, zapravo, u suštinske probleme onoga što nam se, kako često kažemo, „dogodilo“, odričući tom frazom svaku ličnu i zajedničku odgovornost.

Tematski, „Lepa sela...“ je bio zapaljivo aktuelan film. Zbog toga je bilo mnogo onih koji nisu mogli da ga percipiraju kao nešto što je „samo“ film i vrednuju u filmskim kategorijama. Govorio je o ratu koji je još buktao, nastao je na mestu koje je bilo mnogo više od predvorja pakla ili pozadine fronta. Sama činjenica da je proizveden novcem i u sistemu jedne od zaraćenih strana može, po izvesnom automatizmu, na njega baciti sumnju da je, delimično bar, u službi ratne propagande. Za mnoge je već sarkazam sadržan u samom naslovu predstavljao nepremostivu etičku smetnju i za gledanje, a kamoli za bilo kakvu estetičku valorizaciju filma.

Danas je očigledno da jedna decenija nije dovoljno dug period za uspostavljanje nečega što bi se dalo nazvati istorijskom distancom koja bi filmskog autora, koji se uplete u tematsko kolo bivšejugoslovenskih ratova, štitila od sumnji, a i apriornih optužbi za nečasno propagandno delovanje, dirigovanu političku agitaciju. Optužbe, naravno, stižu s druge strane onih starih, ratnih demarkacionih linija, koje dele četnike, ustaše, balije...ili, pak, u istoj naciji, patriote i izdajnike.

I tada se ponovo suočimo s neprijatnom činjenicom da rat još uvek nije sasvim završen, da nismo evoluirali do svesti o tome da je i za „njih“ i za „nas“ važno i dobro da se „njihove“ i „naše“ istine suče, ne bismo li došli do zajedničke istine o istoriji, koja nam je, hteli ne hteli, u svom punom tragizmu zajednička. Osim toga, pažnje vredni filmski autori i kad su dokumentaristi, a naročito kad se bave fikcijom, govore u lično ime, artikulišu ličnu, teško spoznavanu istinu, nastoje da ne iznevere sebe. Ali, tek se pravo na individualnost u ratnim uslovima ukida zarad potpunijeg pripadništva kolektivitetu, a već

sam konstatovao da smo u uslovima produženog rata.

Tragedija gluposti

U takvoj situaciji moguće je da se po Jasmini Žbanić, rediteljki filma „Grbavica“, kroz srpske medije prolije onoliko otrova, koji kao da je smućkan u najcrnijim huškačkim danima. Niko od trovača nije ni gledao film, niti je to smatrao potrebnim. Dovoljna je bila jedna štura rečenica o sižeu koja pominje u ratu silovanu Bošnjakinju i silovatelja Srbina, udružena s činjenicom o etničkoj pripadnosti autorke, pa da se film instalira u središte javne pljuvaonice. Trijumf „Grbavice“ na Berlinaleu doživljen je kao posebno teška provokacija, jer je značio još jedan srpski poraz u propagandnom vojevanju na međunarodnoj sceni. „Javnost“ koja godinama lamentira nad dodeljenom joj crnom ulogom u crno-beloj slici stvarnosti tvdoglavo odbija da prepozna bilo šta što neće biti crno ili belo, „njihovo“ ili „naše“.

„Kada biram određenu priču, ne kažem sebi ‘e sad ću o ratu ili neću o ratu’, počnem pisati o onome što me boli, što me raduje, što me uzbuđuje...pa šta ispadne“, rekla je u jednom intervjuu Žbanićeva. Nema smisla sumnjati u iskrenost njene tvrdnje, jer da nije tako, „Grbavica“ ne bi bila tako vredan film kao što jeste. A vredan je jer je autorka, vladajući dobro filmskim zanatom, uspela da artikulise sopstvenu istinu o nečemu što nju boli i opsega, ne mareći o tome da li će ta istina biti dovoljno „protiv Srba“ i dovoljno „u korist Bošnjaka“. A ono što je boli je očigledno ta nezavršenost, beskonačnost rata. Jer, nemoguće je staviti tačku dok se ne spozna i ne kaže istina, a „Grbavica“ je priča o bolu te spoznaje i tog kazivanja.

Kao što je i Dragojevićev film „Lepa sela...“ vredan uprkos tome što su ga mnogi videli kao moralno gnusan i politički pokvaren, što su se osećali povređenim, jer im se činilo da krvava bosanska drama u njemu liči na neukusan vic o „glupim Bosancima“. Ali, naša tragedija i jeste tragedija gluposti – nije bilo pameti da se nadvlada konstelacija loših ideoloških i mentalitetskih uticaja i da ne bude, tako fatalistički, ono „što nam se dogodilo“. I zato je taj film tako morbidno ciničan, jer se pamet pred nabujalom, zlom armiranom glupošću često skriva iza cinizma.